

СТАНОВИЩЕ

от д.ф.н. Диана Петрова Иванова

професор в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по: област на висше образование 2. Хуманитарни науки; 2.1. професионално направление: Филология, докторска програма: Славянски езици (Историческа лингвистика – Руски език).

Автор: Таня Стоянова Нейчева

Тема: Руската разновидност на църковнославянския език (славяноруски език) в Русия през първата половина на XVIII век.

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Със заповед № РД-21-539 от 15.03.2023 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема: Руската разновидност на църковнославянския език (славяноруски език) в Русия през първата половина на XVIII век. за придобиване на образователната и научната степен „доктор“ по: област на висше образование: 2. Хуманитарни науки; Професионално направление: 2.1. Филология, докторска програма: Славянски езици (историческа лингвистика – руски език).

Автор на дисертационния труд е Таня Стоянова Нейчева – редовен докторант към катедра Руска филология, ПУ „Паисий Хилендарски“.

Представеният от Таня Нейчева комплект материали на хартиен и електронен носител е в съответствие с Чл. 36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва всички необходими документи. Представените документи и материали отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Докторантката е приложила дисертационен труд и 6 статии по темата на дисертацията.

2. Актуалност на тематиката

Темата за руската разновидност на църковнославянския език е една от познатите и разработвани теми в областта на историческата лингвистика, по нея има редица публикации, но все още остават редица недостатъчно осветлени въпроси, които изискват по-задълбочено и същевременно детайлизирано вникване в проблематиката. Това предопределя актуалността на темата и значимостта ѝ в изследователското поле. Същевременно трябва да отбележим сложността и високата степен на трудност на задачите, които авторката си е поставила и ги е изпълнила чрез комплексно изследване, солидна концептуална основа, подходяща методика и лингвистична детайлизация.

3. Познаване на проблема и целесъобразност на поставените цели и задачи

Библиографската осведоменост на докторантката е очевидна, използвана е специализирана литература по разглежданата проблематика от български и чуждестранни автори. Изследването е поставено на солидна теоретична основа, като авторката всеобхватно представя сложните процеси по създаването на руската разновидност на църковнославянския език, внася нови приносни тези, които аргументирано защитава.

Целта на изследването е да се провери хипотезата за наличие на структурно обособена разновидност на църковнославянския език (цсл.) в началото на XVIII век. За постигане на целта авторката си поставя базисни задачи: уточняване на концептуалната рамка и понятийния апарат, създаване на корпус от подбрани текстове за анализ, фиксиране на определени граматични норми на руската разновидност на цсл. и съпоставката им с тези на богослужебния цсл. език. Задачите са ясно и точно формулирани и съобразени с целта на изследването.

4. Методика на изследването

Поради многоаспектността на поставените цели и задачи, както и с оглед на характера на изследването, което има комплексен характер, авторката е подбрала подходящи методи: дескриптивен, системно-структурен; сравнително-исторически (генетичен) и съпоставителен (с оглед на типологията). И тъй като е предвидено боравене с количествени данни, много уместно е привлечен и статистическият метод, който допринася за по-голямата обективност на изводите. Иновативно подхожда, като използва механизмите на дигитализация, с което улеснява достъпа до ексцерпирания от източниците материал.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите

Изследването (с общ обем 222 стр.) се състои от увод, две части, всяка една от тях с по три глави, заключение, списък на използваната литература (с внушителните 229 заглавия) и приложения. В част първа (Църковнославянският език и неговите разновидности) авторката разглежда терминологичния апарат и концептуалната рамка на изследването, като започва с уточняване на понятието църковнославянски език. Подобен подход е наложителен, тъй като в лингвистичната литература има различни становища и недоуточнени тези по този въпрос.

Като има предвид функциите, които изпълнява цсл. в определения темпорален отрязък (в самото начало на XVIII в.), докторантката се спира на следните два термина: за назоваване на литургичната функция на църковнославянския „език на руското църковно богослужение“, т. е. **богослужебна разновидност**, а с оглед на светската функция – „език на православно руско общество“, т.е. **руска разновидност** на църковнославянския език. Съвсем правилно разграничава първите две разновидности от другата разновидност на цсл. език, отнасяща се към следващия период – от средата на XVIII век нататък, когато под ръководството на Св. синод при Руската православна църква се извършва последната кодификация на руската редакция на старобългарския книжовен език. Св. синод я прилага в литургичните и каноническите текстове

в средата на XVIII в., и преди всичко в пълния превод на т. нар. Елисаветинска библия през 1851 г., чийто текст се възприема като образец и нормативно средство (с имплицитна кодификация), измествайки постепенно местните разновидности в кръга на Slavia Orthodoxa (славянобългарски, славяносръбски и др.). Тази последна редакция, както и книжовната продукция на Св. синод основателно са назовавани **синодални**.

При разграничаването на двете разновидности в състава на църковнославянския език авторката се придържа към определени критерии: териториално-езиков, количествен, функционален, наличие на традиция, система от езикови съответствия и формален (граматичен). След направения анализ авторката напълно правилно идва до заключението, че руската разновидност на цсл. език трябва да се разглежда като формален и функционален вариант на църковнославянската езикова норма (а не като стилистичен), противопоставен на богослужебната разновидност и най-ярко изразен в граматически план. Тази теза е напълно обоснована, като се има предвид и по-нататъшния анализ на авторката върху подходящо избрани, ключови граматични категории.

Трябва да отбележим като добро постижение умело създадения корпус във втора глава, в който са подбрани текстове от различни комуникативни сфери (конфесионална, конфесионално-светска, светска, както и от различни жанрове), което довежда до добри резултати с оглед на наличието на граматични форми, явяващи се като маркери на руската разновидност на цсл. език. На основата на представената класификация и по екстралингвистичен критерий авторката отбелязва функционалните граници на руската разновидност на църковнославянския език.

Анализът, който следва в трета глава, е подчинен на изграждане на структурен модел на граматичната нормативност, характерна за руската разновидност, и прецизиране на функционалните ѝ граници. Това авторката постига чрез съпоставка на конкретни граматични норми на **руската** разновидност на цсл. език с нормите на **богослужебния** църковнославянски език, както и групирането им.

В четвърта глава се анализира граматичната категория **число** с презумцията, че цсл. като наследник на стб. език запазва тричленната парадигма (ед. ч., дв. ч. и мн. ч.), преди всичко в цсл. граматиката и в по-малка степен в представените в корпуса текстове. В резултат на анализа авторката обособява две основни групи текстове според наличие на двойствено число и степента на неговата употреба. От първата група текстът, който е библейски (Ев. от Марко) авторката констатира минимални отклонения от нормата за дв. ч., докато другата група е с позначителни отклонения. За третата група текстове дв. ч. не е характерно, което означава, че съществува тенденция на колебание дори във високостоящите канонични книги. В светската литература – научна, научно-техническа и художествена – обикновено преводна, отпечатана с гражданска кирилица и на руски език (след реформата на Петър I, 1708), категорията **число**

е двучленна. С конкретните данни авторката подкрепя хипотезата си за разновидностите на цсл. език, но тя показва и перспективата за едно ново начало – началото на един по-късен етап в историята на руския книжовен език при променена комуникативна ситуация (религиозна и светска), а по отношение на книжовноезиковата ситуация в светската сфера започва да се утвърждава руският книжовен език.

До същите изводи идва авторката и при съпоставянето на категорията **род**, и по-конкретно, семантичното противопоставяне по **одушевеност – неодушевеност** (при формите за мн. ч.), където граматикализацията е започнала доста рано – през древноруския период, окончателно оформена в края на XVII в., за да влезе в граматиките от XVIII в. като постоянна норма. На основата на фактологията, показана в анализа на ексцерпирания материал, авторката заключава, че църковнославянската норма (в богослужебната ѝ разновидност) и нормата на руския език към началото на XVIII в. по отношение на формалното изразяване на противопоставянето по *род* и по *одушевеност-неодушевеност* в *множествено* число не съвпадат.

Същия резултат авторката констатира и при следващата ключова категория. Тенденцията на постепенното навлизане на елементи от руския език и тяхното отразяване в писмения език тя наблюдава и при категорията **падеж**, и по-конкретно при предикативните падежи, примери от които тя обстойно и детайлно представя в последната шеста глава.

Приносите в дисертационния труд

Разглежданият труд има приносен характер в много насоки, но преди всичко той е ценен с това, че в синтезиран вид, но и много подробно, до детайли представя облика на руската разновидност на цсл. език. Уточнено е съдържанието на термините „църковнославянски език“, „руски църковнославянски“, „синодален църковнославянски“. Авторката аргументирано доказва предварителното предположение за съществуването на две функционално и формално **обособени разновидности на църковнославянския език (богослужебна и руска разновидност)**.

В резултат на правилно изградената концепция, използваната методика, базата данни от ексцерпирания материал авторката доказва, че функционалните граници на **руската разновидност** на църковнославянския език се определят от няколко комуникативни сфери: професионална (с изключение на йерархично най-високите жанрове), професионално-светска, светска повествователна и част от научната (предимно текстове, създадени в самото начало на XVIII век). По-пълно и с подходящи аргументи на базата на формалните показатели на използваните текстове са очертани функционалните граници на руската разновидност цсл. език.

Приносен характер има и открояването на ключови граматични категории с техните формални характеристики, които да послужат като диференциални маркери при разграничаването на разновидностите на цсл., както и отбелязването на черти, присъщи единствено на нормата на руската разновидност, и оразличаващи я и от богослужебния църковнославянски,

и от руския език. Приносен е и иновативният подход на авторката, която включва електронно представен корпус от 100 000 словоформи, които могат да се търсят по определени признаци.

Стройната и добре премислена композиция на текста, онагледяването с илюстративен материал (таблици, схеми), както и приложенията, които представят изнесенния материал систематизирано, правят текста четивен и улесняват неговото възприемане.

6. Преценка на публикациите и личния принос на докторанта

Дисертационният труд, както и представените шест статии, са оригинални, авторски – плод са на многогодишни търсения на авторката на източници, проучвателна, аналитична и творческа работа. Посочените приноси са обективни, те отразяват резултатите от проучването и са изведени от богата текстова база. Четири от статиите са публикувани в авторитетни реферирани университетски издания, три от тях са изнесени като доклади на национални конференции с международно участие, а едната е представена на руски език в Русия (Санкт Петербург). Останалите две са публикувани в юбилейни сборници, посветени на български учени.

Цялостният труд, който показва научна и творческа зрялост, **е написан напълно самостоятелно** от докторантката.

7. Автореферат. Авторефератът обективно, систематизирано и стегнато отразява съдържанието на дисертацията, резултатите и приносните моменти в изследването.

8. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Определено дисертационният труд е издържан в съдържателно и езиково-стилистично отношение, той има значима научна стойност и обогатява с нови приноси историческата лингвистика. Препоръчвам трудът да бъде публикуван и без съмнение той ще намери достойно място в научните среди и ще бъде полезен както в теоретичен, така и в прагматичен план.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката* и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Дисертационният труд показва, че докторантката Таня Стоянова Нейчева **притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност Славянски езици (Историческа лингвистика – Руски език), като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване. Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“** на Таня Сто-

янова Нейчева в област на висше образование: 2. Хуманитарни науки; професионално направление: 2.1. Филология, докторска програма: Славянски езици (Историческа лингвистика – Руски език).

24.03.2023 г.

Изготвил становището:

проф. д.ф.н. Диана Иванова